

שירי פרטיזנים

מערך שיעור

מאת תמר מצ'אדו-רקטני ומרים נחום

א. מבוא: דיון – מקומם של שירי עם בתיעוד חיי היהודים בשואה

השמעת השיר **אל נא תאמר הנה דרכי האחרונה** כפי שהוקלט בפני הוועידה היהודית ההיסטורית המרכזית במינכן ב-1946 בביצוע הזמרת בטי סגל. בהקדמה לשיר אפשר לשמוע את דבריו של קצ'רגינסקי עצמו.

שמר'ה קצ'רגינסקי (שמריהו)

שירו הידוע של המשורר היהודי מגטו וילנה הירש גליק **אל נא תאמר הנה דרכי האחרונה** ששמעתם ושהיה לאחד מסמלי ההתקוממות

הירש גליק

היהודית בתקופת השואה הושר והוקלט זמן קצר לאחר סיום המלחמה, בפני הוועידה היהודית ההיסטורית המרכזית לתיעוד אירועי השואה שהתכנסה במינכן בשנת 1946. שמר'ה קצ'רגינסקי, סופר ומשורר יהודי, ניצול גטו וילנה ופרטיזן ביערות האזור אשר חיבר שירים רבים בתקופת השואה וכבר בזמן השואה אסף עוד שירים שכתבו ושרו יהודים בתקופה זו, הקליט בפני הוועידה כמה מאותם שירים (חלק מהשירים הוא שר בעצמו, וחלק אחר שרה זמרת).

דיון בכיתה

- מה הניע לדעתכם את קצ'רגינסקי לאסוף את השירים בזמן המלחמה? מה אפשר ללמוד מכך שהוא הוזמן למסור לוועידה את החומר שאסף?
- כיצד שיר יכול להיות עדות?

שירים רבים בתקופת השואה נהפכו ל"שירי עם" – על פי רוב זהות המחברים לא הייתה ידועה, אבל השירים התחבבו על הציבור ונפוצו בין היהודים בגטאות, במחנות, ביערות הפרטיזנים ועוד. לכן אותם שירים הם עדות ממקור ראשון ובעלת חשיבות מיוחדת של חיי היהודים בתקופה זו: היהודים שרו שירים שתיארו את תחושותיהם, את מצוקותיהם ואת תקוותיהם, ולכן אנחנו יכולים לזהות באמצעותם הלכי רוח, חוויות ותחושות שרווחו בקרב היהודים במציאות זו (פן שאינו בא לידי ביטוי בעדות אישית).

בשיעור זה ננסה להכיר את חייהם ואת פועלם של הפרטיזנים **דרך עיניהם** – באמצעות היכרות עם השירים שהיו אהובים עליהם. ננסה להבין מדוע הם היו לשירים פופולריים כל כך בקרב הפרטיזנים, ומה אפשר ללמוד מכך על מציאות חייהם ועל הדרך שבה בחרו להתמודד עם מציאות זו.

ב. השיר כעדות: ניתוח שירים ועדויות - השירה כמשקפת את מציאות החיים של הפרטיזנים היהודיים בארצות פעילותם השונות

בחלק זה, לאחר שעמדנו על ערכם התיעודי של השירים העממיים, נפנה לניתוח שירי פרטיזנים. הניתוח יעשה בעזרת דף האזנה, שירים, עדויות, רקע היסטורי ושאלות לדיון בכיתה. חלק זה מחולק לפי מקורם הגאוגרפי של השירים – שירים שהושרו בליטא ושיר שמקורו ביוגוסלביה.

1. שירי פרטיזנים יהודים בליטא

שמיעת השיר היהודי הפרטיזן

משימת האזנה:

האזינו לשיר, וסמנו בדף שלפניכם את המילים המתארות אותו:
 קצב: מהיר, קופצני, קטוע, אטי, ממושך
 עצמה: חזק, חלש
 אווירה: רגועה, שמחה, עצובה, מתוחה
 סוג השיר: שיר מחול, שיר ערש, שיר אהבה, שיר חיילים, שיר ילדים

לפניכם מילות השיר ששמעתם קודם בידיש, בתרגום לעברית. קראו את השיר וענו על השאלות:

היהודי הפרטיזן

מילים: שמרקה קצ'רגינסקי

לחן: עממי רוסי

תרגום מידיש: בנימין טנא.

מקיר-הפלא, גטאות
 ביערות החבידיים,
 במקום כבלי שרשראות
 רובה חדש לי בידיים.
 [...]

מספרנו מעט מדי,
 עזנו כשל מיליונים.
 נפוצץ בהר וגיא
 גשרים ואשלונים.
 הפשיסט יחיל, ישמע:
 מאין תבוא ואנה?
 גחים כמתוך האדמה
 יהודים הפרטיזנים.

שחר למלה "נקם" –
 בדם יתירשמנה.
 על שחר מקדש שקם
 לחמנו הן עדנה.
 ...

Rise up and fight- Songs of the Jewish Partisans, United States Holocaust Memorial Museum, 1996.

- מה הנושא המרכזי של השיר?
- האם יש לדעתכם התאמה בין תוכן השיר לבין הלחן שלו? נמקו.

נבחן את השיר לאור ההקשר ההיסטורי שבו נכתב.
לפניכם עדויות ומידע היסטורי על חיי הפרטיזנים.

- על פי העדויות והמידע, כיצד המציאות של חיי הפרטיזנים שעליה קראתם קשורה למאפייני השיר ששמעתם?
- מה הפך לדעתכם את השיר ששמעתם לפופולרי ולנפוץ כל כך בקרב הפרטיזנים?

קבוצת פרטיזנים חמושים, וילנה, ליטא

עדויות על מציאות החיים ביערות הפרטיזנים:

"המציאות [...] הוכיחה, שמסוגלים אנו לכל דבר, לא רק לקחת סוסים ופרות מאויבינו. בחייהם שילמו לנו [הנאצים] עבור דם ישראל. שרפנו גשרים. פוצצנו רכבות מלאות חיילי האויב. בנימין היה מפקד כיתת החבלנים של הפלוגה [...] הוא שלח "אל על" ארבע רכבות מלאות ציוד וחיילים גרמנים שנסעו לחזית. הרסנו יחידות גרמניות על מבצריהן, ארבנו להם על כל צעד ושעל ביום ובלילה, הוכחנו שכדורו של בחור יהודי ממית ככדורו של גרמני. גדולה הייתה הפאניקה והפחד בחיל המצב של הגרמנים במחוז ליחוביץ', במקום שפעלה קבוצתנו [...] אחרי שהצלחנו במארב ובקרב פנים אל פנים להשמיד כיתה שלמה של חיילי האויב [...] בהיודע לאויב שפלוגתנו נמצאת בקרבתו, היו אומרים בפחד: "היהודים מתקיפים", וזה הספיק כדי שלא ייראו בסביבה, ויימצאו רק בחפירותיהם ובעמדותיהם המבוצרות. מחיר יקר שילמנו, אבל הוכחנו לאויב שדם יהודי אינו הפקר כלל וכלל."^[2]

מתוך 'סדרת הפרטיזנים' של האמן יהודי ופרטיזן, אלכסנדר בוגן, 1949
אוסף המוזיאון לאמנות יד ושם

"בין ראש השנה ליום הכיפורים [1943] התחילו הגרמנים לכתר את היער באלפי חיילים שרוכזו בכפרי הסביבה והחלו להפגז את היער. הגרמנים חדרו לבסיסי הפרטיזנים, וגם ל"נקמה", הבסיס שלנו. עזבנו את הבסיס יחד עם הפצועים ופנינו לדרך הביצות [...] הן היו טובעניות, ומי שלא דרך בשביל המיוחד טבע בהן [...] הגענו עד לאי קטן, ובו הנחנו את האלונקות עם הפצועים, אבל לא לאורך זמן. הגרמנים גילו אותנו באחד הסיוורים שערכו והתחילו להפגז אותנו ולירות בנו מהאווירונים ומהתותחים שבסביבה. חללים רבים נפלו בינו. כעשרה ימים שהינו בביצות. ביום היינו מתחבאים בערמות המספוא [...] אני זוכרת שהיינו ניזונים מגרגרי יער וחופן אפונים צהובות יבשות שאחד מאתנו היה מחלק לנו מכיסו [...]"^[3]

מקום מסתור של פרטיזנים ביערות, נארוץ', פולין.

"חודשי החורף 1943-1944 היו קשים ומכריעים בתולדות היחידה היהודית. האוטוריאל [המחלקה] נותקה ממקורות-האספקה [...] בקרב הלוחמים השתררה ההרגשה, כי האוטוריאל נותק מעולם החיים. השלג העמוק והכפור סגר עליהם מעברים. ומשככה סופת-השלגים ביער, הפך ים-השלג למלכודת-מוות. כל תנועה של היחידה השאירה עקבות ועוררה תשומת-לבם של הגרמנים החונים בכפרים הסמוכים. ימים רבים התקיימו אנשי המחלקה על מעט קמח מהול בשלג. ומשאל הקמח אכלו את שארית הפולים והעדשים היבשים. אותו זמן רבו החולים ובאין רופא ותרופות, שכבו החברים בעלפון ובאין-אונים, וקודחים בשארית כוחותיהם. רק יחידים החזיקו מעמד. המוות ארב בחוץ והשתלט אט-אט גם בפנים הבקתה. היחידה הפארטיזנית גססה. חברים אחדים שעמד להם עוד כוחם נשלחו לכפר הסמוך להביא מזון [...] אולם במבואות היער ארבו הנאצים. בקרב מר נהרג הפרטיזן הצעיר והאמיץ נאתק. היתר נרדפו כחיות ונאבדו בשארית כוחותיהם [...] כך עברו שבועות וחודשים במצוד בלתי פוסק. קברו את ההרוגים, גררו את הפצועים ואת החולים, וניזונו מקליפות של עצים או מתפוחי-אדמה קפואים. לשיא יאושם הגיעו החברים כאשר מת אחד מהם בדרך הנסיגה. פשוט מת מרעב. פרטיזן מת מרעב!..."^[4]

פרטיזנים ביער המושלג.

פרטיזנים – מידע היסטורי

הלחימה הפרטיזנית, והיהודים בשורות הפרטיזנים במזרח אירופה:

היכן פעלו?

הלחימה הפרטיזנית מותנית באפשרויות של הסתתרות ובריחה. בהתאם לכך התרכזה חלק גדול מהפעילות הפרטיזנית במזרח אירופה במדינות אוקריינה, ביילרוס וליטא, המתאפיינות מבחינת תנאי השטח בריבוי של יערות עבותים, ביצות טובעניות, ושטחים אחרים הקשים למעבר. יכולתם של יהודים במזרח אירופה להצטרף לשורות הפרטיזנים היתה מותנית, לאור זאת, בראש ובראשונה בקרבה לאיזורי יערות גדולים.

מה היו פעולותיהם?

היחידות הפרטיזניות עסקו בעיקר בפגיעה בעורקי תחבורה, במפעלים הגרמניים, ובכושר הניידות של האויב. הלוחמים היהודים נטלו חלק, יחד עם חבריהם הלא-יהודים, בפעולות הפרטיזניות, אך בנוסף לכך, ולהבדיל מחבריהם לנשק הלא-יהודים, ראו הפרטיזנים היהודיים את עצמם מחוייבים, לעתים קרובות, לחזור לגטאות מהם באו ולהוציא מהם יהודים ליערות.

אילו קשיים ייחודיים ניצבו בפני הפרטיזנים היהודיים?

השגת נשק, הדרוש לצרכי פעילות של לחימה, הגנה, והשגת מזון, הייתה משימה קשה במיוחד עבור הפרטיזנים היהודים, שלא קיבלו אספקה של נשק מהיחידות הסובייטיות. בנוסף לכך, היהודים היו תלויים בנכונותן של יחידות פרטיזניות סובייטיות ביערות לשלבם במערך הפרטיזני שלהם. במקרים רבים נאלצו הלוחמים היהודים בשורות הפרטיזנים נאלצו להתמודד לא רק עם האויב הגרמני אלא גם עם גילויי אנטישמיות בקרב פרטיזנים אנטישמיים שלעתים אף הרגו בהם בעצמם.

כיצד ניסו היהודים להתמודד עם קשיים אלו?

אחד הפתרונות לבעיית האנטישמיות בשורות הפרטיזנים היה הקמת היחידות הלאומיות היהודיות. רובן קמו ביערות הפרטיזנים בעיקר ב-1943. היו אלה יחידות מלכודות של לוחמים מסורים ובעלי מוטיבציה גבוהה להילחם; בראשם עמדו מפקדים מוכשרים, רובם ככולם בעלי תודעה יהודית לאומית. היחידות היהודיות התאפיינו בהווי יהודי, בשימוש נרחב בלשון

היידיש, בטיפוח קשר עם יהודים בגטאות הסמוכים, תוך מתן סיוע להם להצטרף לפרטיזנים. בסך הכול התקיימו כ- 10 יחידות מסוג זה, ובהן קרוב ל-1,000 איש. אולם קיומן לא ארך זמן רב, ככל הנראה מסיבות פוליטיות, ולוחמיהן פוזרו בין יחידות אחרות. פתרון אחר, שנועד לקלוט ולקיים אזרחים יהודים ובני משפחותיהם שנמלטו היערה היה "מחנות משפחה" יהודיים. כעשרים מחנות כאלו היו מפוזרים במזרח פולין ובשטחים המערביים של ברית-המועצות, ובהם מצאו מקלט אלפי גברים, נשים וילדים - בודדים ומשפחות.

פן נוסף בחיי הפרטיזנים בא לידי ביטוי בשיר הבא:

השמעת השיר "שם בקצה היער"

משימת האזנה:

האזינו לשיר, וסמנו בדף שלפניכם את המילים המתארות אותו:
 קצב: מהיר, קופצני, קטוע, אטי, ממושך
 עצמה: חזק, חלש
 אווירה: רגועה, שמחה, עצובה, מתוחה
 סוג השיר: שיר מחול, שיר ערש, שיר אהבה, שיר חיילים, שיר ילדים

לפניכם מילות השיר ששמעתם קודם ביידיש, בתרגום לעברית. קראו את השיר, וענו על השאלות שאחרי:

שם בקצה היער

מקור ברוסית: פיוטר מאמאיצ'וק

מילים ביידיש: שמרק'ה קצ'רגינסקי

לחן: ליאוניד שוכין

תרגום מיידיש: תמר ועמוס רודנר

שם בקצה הח'קש

עץ זקן נצב

רוחשים בו ח'קש

לוחשים עליו

על גבור בצער

המה מספרים

איך נקב ביער

ממטר הפדורים

תחת אדד'קת

פרטיזן שותק

מכסה של'קת

כשמ'כית יונק

כלום ל'א חש הנהו

כ'ישן יש'ת'ק

הרוח תחב'קנו

כמו ה'יה תינוק

לַצֵּדוּ רוֹכְנֵת
 אִמָּא בְּכָאָב
 כָּל עַיִן מְקוֹנֶנֶת
 מִתּ מַצְעֵר לֵב
 אָנִי יִלְדֵיךְ
 שְׂמֵחָתִי בְּכָל פֶּה
 וְאִבְדֵיךְ
 הַקֶּבֶר מְצַפֶּה

רֵאָה, אָנִי דוֹמַעַת
 בְּלֵב מְלֵא רִתְחָה
 אוֹתְךְ אִנִּי שׁוֹמַעַת
 לֹא אֶרְאֶה אוֹתְךְ
 הִי הָיָה אָבִיכֶם
 גְּבוּר אִישׁ מִלְחָמָה
 עָלִים נוֹפְלִים עַל שְׁנֵיכֶם
 בְּשֶׁדָּה דְמָמָה

Rise up and fight- Songs of the Jewish Partisans, United States Holocaust Memorial Museum, 1996.

על גלגוליו של השיר

את השיר כתב חייל רוסי ששמו מאמאיצ'וק לזכר חברו הפרטיזן שנפל בקרב על העיר לנינגרד, והלחין אותו מלחין רוסי ששמו ליאוניד שוכין. השיר נעשה להיט בקרב הפרטיזנים בסביבה.

את שירו של פיוטר מאמאיצ'וק תרגם לידיש שמרקה קצ'רגינסקי בשנת 1944 בערך, לאחר ששמע אותו מושר בפגישה לילית עם קבוצת פרטיזנים בסביבות וילנה.

השיר הרוסי התפרסם בארץ בשנות ה-40 ותורגם לעברית. בשנת 1948 ערכו רפאל קלצ'קין ומנשה בהרב כמה שינויים בשיר וכתבו על בסיסו את השיר "בערבות הנגב".

- האם האווירה שהמוזיקה משרה מתאימה לתוכן השיר? במה?
- אילו מאפיינים מחייהם של הפרטיזנים שעליהם קראתם קודם באים לידי ביטוי בשיר זה?
- מה הפך את השיר הזה לדעתכם לפופולרי בקרב הפרטיזנים?
- מה המשותף לשני השירים ששמעתם ובמה הם שונים?

תצלום של אנדרטה לזכר פרטיזנים שנפלו, פינסק, פולין.

2. שירי פרטיזנים ביוגוסלוויה

השמעת השיר "חבר המפלגה טיטו"

האזינו לשיר, קראו את מילותיו, וענו על השאלות:

חבר המפלגה טיטו

מילים: לא ידוע

לחן: אוסקר דנון

בַּיַחַד עִם מְרַשֵּׁל טִיטוּ
 גְבוּר בֶּן גְבוּרִים,
 ל' א נְסֻטָה מְדַרְךָ-מִיִּשְׂרָיִם.
 דָּבָר ל' א יַעֲצֹר בְּעַדְנוּ,
 אָנוּ מְרִימִים אֶת ר' אֲשֵׁנוּ
 וּמְנִיפִים אֶת יְדֵינוּ.
 רְעִיּוֹן הַפְּרִטִּיזְנִים –
 נִצְחוֹן עַל הַפְּאֻשִׁיזְם.

השיר נכתב במהלך הלחימה הפרטיזנית ביוגוסלביה, והלחין אותו המלחין היהודי אוסקר דנון ששירת בשורות הפרטיזנים ביוגוסלביה.

- איזו אווירה השיר משרה?
- במה שונה שיר זה מהשירים הקודמים ששמעתם? (התייחסו לשמות השירים, לנושאים המרכזיים, לאווירה שהם משרים, לסגנון המוזיקלי ולביצוע.)
- כיצד ההבדלים בין השירים האלה משקפים את ההבדלים בין הלחימה הפרטיזנית היהודית במזרח אירופה ובדרומה? היעזרו בעדות ובמידע המצורף.

ולדימיר זאב מילוא ששירת בשורות הפרטיזנים ביוגוסלביה מספר:

"אני שירתתי בשורות הפרטיזנים במשך שנתיים, כטכנאי רדיו. באופן אישי נתקלתי באנטישמיות מצד מפקדים, ואני יודע על גילויי אנטישמיות נוספים בצבא, ואפילו על מספר הוצאות להורג על רקע אנטישמי (זה לא נאמר במפורש, אבל לא היתה כל סיבה אחרת לכך), אבל באופן כללי, אנחנו כלוחמים הרגשנו מוגנים מפני אנטישמיות בהשוואה לאוכלוסייה היהודית האזרחית מכיוון שיכולנו להתלונן, והדברים טופלו [...].

פרטיזנים יוגוסלבים

אני התגייסתי לשורות הפרטיזנים מתוך רצון להלחם באויב המשותף – הגרמנים. לעומתי בת דודה שלי שהייתה גם כן פרטיזנית הייתה קומוניסטית 'שרופה'. היא, כמו בני נוער רבים נוספים שהתגייסו לשורות הפרטיזנים, חלמה על המדינה היוגוסלווית המאוחדת שתקום לאחר המלחמה תחת שלטון קומוניסטי. היהודים הקומוניסטים בשורות הפרטיזנים לחמו – לא רק לשם מיגור האויב, אלא גם למען העתיד המשותף במולדת היוגוסלווית.

[...] הלחימה הפרטיזנית הייתה מבוססת על סיוע האוכלוסייה המקומית. הצבא והעורף התומך היו זקוקים להרבה מוטיווציה כדי שכל העסק יפעל. לכל יחידה היה קומיסר שדאג בראש ובראשונה למורל ולהעלאת המוטיווציה של

הפרטיזנים. לצורך כך נוצרו שירים – בעיקר לכבוד טיטו. כולם היו חייבים להתייבב לשיבות, ולשיר... [5].

הפרטיזנים היהודיים ביגוסלוויה

בתחילת יולי 1941, זמן קצר לאחר פלישת הגרמנים לברית המועצות ושלושה חודשים לאחר שכבשו את יוגוסלוויה, פרץ בסרביה מרד עממי נגד הכובשים. בתוך זמן קצר הצליחו הקומוניסטים, בהנהגת יוסיפ ברוז טיטו*, להתייבב בראש המרד, ובהדרגה התפשט המרד על פני כל המדינה ובכל אזורי הכיבוש. טיטו ואנשיו הצליחו, בתנאי מאבק קשים מאוד, ללכד כוח גדול (200,000-300,000 לוחמים) לשורות הפרטיזנים, ובשיא המאבק, משנת 1943, העסיקו הפרטיזנים של טיטו כעשרים אוגדות של הגרמנים.

יחידות הפרטיזנים התמקדו באיסוף מידע מודיעיני, בהגשת סיוע לשבויים נמלטים ולטייסים שמטוסייהם הופלו ובמבצעים צבאיים ממוקדים.

השתתפות היהודים בתנועת ההתנגדות הייתה יחסית גדולה מאוד, על אף הקושי העצום ליהודים להגיע לאזורי הקרבות המרוחקים ואף שעם התחזקות הפרטיזנים במחצית השנייה של 1942 כבר הושמדו רוב יהודי יוגוסלוויה.

יהודים לא מעטים הגיעו לדרגות פיקוד גבוהות מאוד בשורות הפרטיזנים. יחסה של הנהגת הפרטיזנים ליהודים היה אוהד ומסייע. הוראות מפורשות דרשו סיוע מיוחד ליהודים ומאמץ להצילם. גילויי האנטישמיות המעטים בשורות הפרטיזנים דוכאו בחומרה.

ג. השיר כאמצעי התמודדות: ניתוח עדויות - תפקיד השירה בחיי הפרטיזנים

קראו את העדות שלפניכם:

"היו במחנה הרבה נגנים, אך לא היו כלי-נגינה. היוצאים לפשיטות איסוף המזון נתנו את דעתם על מחסור זה והשיגו גיטרה, כינור ומנדולינה; וכך הוקמה שלישייה. אחד מחברי השלישייה אומר ש"את צלילי השלישייה החדשה יכלו לשמוע בכל רחבי המחנה". כל החזרות לאירוע נערכו במפקדה. המקהלה שרה בליווי הנגנים. שרו כל מיני שירים. רבים מהם היו שירים פטריוטיים הקשורים בצבא האדום. בתקופת החזרות היה טוביה מזמין את הנגנים לזמליינקה שלו כדי שינגנו לפניו. הוא היה נותן לנו משקאות ואוכל. בהתחלה היינו מנגנים שירים רוסיים פופולריים, ואחר-כך, אפילו בלי לתכנן מראש, עברנו

פרטיזנים חמושים מקבוצת ביילסקי, 1943.

לשירי-עם יהודיים. זמרים שונים התלוו אלינו... [6].

■ מה הפך את השירים למרכזיים כל כך בחיי הפרטיזנים, במציאות של לחימה, מתח וסכנה תמידית?

נסו לענות על שאלה זו באמצעות העדויות שלפניכם – קראו את העדויות, וסמנו בכל אחת מהן את המילים המציגות את תפקידה של השירה בעבור הפרטיזנים.

שמרקה קצ'רגינסקי:

"בשעות הלילה המאוחרות, לאורו של הנר, מנסה כל אחד מהקבוצה שלנו – בפרוזה, בשיר ובציור להנציח עבור ההיסטוריה את פרק הגבורה..."

[...]

דבר משונה קורה אצלנו ביערות: דווקא את השירים ואת הטקסטים שהם יותר עליזים לא מרבים לשיר אצלנו [...]. האם לא שרים ביערות? אהה- ועוד איך! אך לא שירים אלה! שירים שקשורים לגעגועים הביתה, לאהבה, לאם, לא שירים שקשורים למאבק, לקרב. מפליאה ומשונה התמונה, כשאני רואה גיבורים קשוחים, שאינם מזיזים עפעף כאשר הם צריכים לחסל את האויב וכאן הם נעשים רגשניים כמו נשים, ומזילים את געגועיהם ואהבתם בשירים שהם עצמם יצרו, או מעיבודים שעשו לשירים מלפני המלחמה, שהוסיפו להם נופך אישי.^[7]

"שרנו. אפילו כשהשיר היה עצוב... העצב עורר בנו כעס ודאגה – רגשות בריאים, שהניעו אותנו למילוי חובתנו – הנקמה."^[8]

"עשרים וארבעה יהודים היינו, תשעה-עשר בחורים וחמש בחורות, ולנו שבעה-עשר רובים ורימונים. בלב יער מצל ועבות, בצלם של עצי- אורנים צפופים, טמונה בקתת העפר שלנו. [...] בעד הווילון הפרוש על החלון הקטן בוקע אור צהוב ועמום, מתוך להבת-האש הקטנה והקודרת, הבושרת בתוך בקתת - העפר פנימה. תנור- הברזל הקטן בווער, לוחט כאש, לקול הניגונים ושירי-העם היהודיים. ישובים אנו על האצטבאות בצורות שונות; האחד רגליו מקופלות תחתיו; האחד נשען על ידו [...]. ונעימות חרישיות ולבביות משתפכות מן הגרונות. לייזר מנצח על הזמרה. - חברים, ערב שבת היום, הבה נזמר "אבינו מלכנו". - והכול פותחים מיד בזמרת "אבינו מלכנו". עד שעה מאוחרת בלילה בוקעת הנעימה היהודית ומעלה הד בין הענפים הגדולים של האילנות; דומה, רוצים האנשים כי יזמרו גם העצים אתנו יחד. פעם בפעם נכנס הזקיף ומעיר לנו את הערתו; "הנמיכו קול חבריא". שכן מגיעים אנו לידי התלהבות, שוכחים לשעה קלה, כי ביער אנו נמצאים ונדמה לנו כי בביתנו אנו יושבים בשישי בערב מסביב לשולחן, ומזמרים זמירות, כמו לפנינו בישראל."^[9]

"השירה גרמה להרגשה טובה. היא החליפה את ההליכה לקולנוע, לתיאטרון... בתקופות שהיו רגועות יחסית, היינו מתאספים בערב סביב המדורה, ושירים. בימים הקשים של הלחימה, כאשר ספגנו הרבה אבדות, לא היו שירים. בימים בהם הלוחמים שלנו נחלו ניצחונות – למשל כאשר הצליחו לתפוס גרמנים ולהביאם לשבי, הם היו חוזרים מרוצים למחנה, ובערבים כאלו היו שירים.

שרנו שירים רוסיים מלפני המלחמה, ושירים מהגטו. השירים היו ברוסית וביידיש. שרו הרבה שירים של קצ'רגינסקי, וגם של סוצקבר (אפילו שלא היינו באותם היערות – אנחנו היינו ברודניקי והם בנארוץ', אבל השירים הגיעו אלינו). שרו שירים עצובים, שירי געגועים לווילנה של פעם, אבל גם שירים של

שירון של קבוצת הפרטיזנים של מישה (דיאדיא) גינדלמן כל הזכויות שמורות לאוסף החפצים של מוזיאון יד ושם

תקווה ושמחה על הניצחון, שהאמינו שהוא קרוב.^[10]

סיכום

נחזור כעת לשיר שפתחנו בו את השיעור – **המנון הפרטיזנים**. שמרק'ה קצ'רגינסקי מספר:

" בזמן בו נראה היה, שהתוצאה האפשרית היחידה היא מוות, רפרפו בנשמותינו מלותיו של המשורר – הפרטיזן שלנו הירש גליק: "אל נא תאמר הנה דרכי האחרונה".

- כיצד אפשר להסביר התופעה שמתאר קצ'רגינסקי, לאור מה שלמדתם בשיעור?
- אילו הייתם צריכים לספר את סיפורם של הפרטיזנים באמצעות שיר אחד או עדות אחת שקראתם או שמעתם בשיעור זה, במה הייתם בוחרים? הסבירו את בחירתכם.

[1] *Lider fun du ghettos un lagern*, L. Berson, Shmerka Kaczerginski, Elmhurst, Ill, 1997, p.11

(מהדורה מקורית: שמערקע קאטשערגינסקי ולייויק האלפערן (עורכים), **לידער פון די געטאס און לאגערן**, ציקא, ניו יארק 1948).

[2] מוני יוסילבסקי (ירון), **כתב יד**, שנות ה-60, עמ' 12.

[3] עדותה של חנה שפרן (פוזנר), בתוך משה קלכהיים (עורך), **בקומה זקופה 1930-1945**, פרקים בתולדות הלחימה הפרטיזנית ביערות נארוץ', תל אביב תשנ"א, עמ' 279.

[4] חייקה גרוסמן, **ספר הפרטיזנים היהודים**, כרך א', ספרית פועלים, תל אביב 1959, עמ' 302-303.

[5] ריאיון טלפוני, יד ושם, 8 בפברואר 2010.

[6] נחמה טק, **משפחת אנשי היער**, יד ושם, ירושלים תשנ"ז, עמ' 214.

[7] שמערקע קאטשערגינסקי, **איך בין געווען א פארטיזן**, בוענאס איירעס 1952, עמ' 212-219.

[8] שמערקע קאטשערגינסקי ולייויק האלפערן (עורכים), **לידער פון די געטאס און לאגערן**, ניו יורק 1948, עמ' 11.

[9] אברהם לידובסקי, **ביערות – רשימות של פרטיזן יהודי**, הקיבוץ המאוחד, תל אביב תשנ"ו, עמ' 134-135.

[10] שרה קליבץ, שיחה בעל פה בארכיון יד ושם, 25 בפברואר 2008.